Yunus Emre'de Sevgi[*]

Vefa Taşdelen

Giriş

Yunus Emre'nin şiirlerinden de anladığımız kadarıyla,[1] aşk, her nerede ve ne zaman olursa olsun, hep insanla birlikte olmuş; gerek düşünce, gerek yaşantı anlamında insanın dünyasında yer tutmuştur. Bu durum her şeyden önce, aşkın, "insan olmak"la ilgili bir durum olduğunu gösterir. Gerçek şu ki, insan, âşık olmayı sever; ondaki sihirli gücü sever, aşkın hayata ve kendi varlığına kattığı değeri sever. Aşkın derin heyecanını sever. Aşkla insan olmayı, aşkla insan kalmayı sever. Aşkla çoğalır insan, aşkla üretir, aşkla hayatı ve varlığa bağlanır, aşkla duyar, aşkla hisseder. İnsana varlığı, aşk kadar derinden hissettirebilecek, hayatı aşk kadar derinden duyumsatabilecek bir başka duygu, bir başka yaşantı olmasa gerek.

Aşk, insanı güzelleştirir, olgunlaştırır, duygu ve düşüncelerini yüceltir. Aşk, dünyayı da, hayatı da güzelleştirir. Güzellikten doğan aşk, yine güzelliğe katılır; güzelliği çoğaltır. İnsan, yalnız âşık olmakla kalmaz, aşkını türlü şekillerde dile de getirir. Şiirlerde ve türkülerde, sanatta ve edebiyatta, gündelik hayatın çeşitli alanlarında cisimleşen odur. Edebiyat ve sanat, felsefe ve düşünce eserleri, öteden beri aşkı anlatmaya çalışırlar. Aşkla edebiyat, aşkla sanat o kadar iç içedir ki, şöyle diyenler bile olmuştur: "Aşkı kaldırınız, sanat diye bir şey kalmaz." Bu sözü bir adım daha öteye götürerek şöyle de diyebiliriz: "Aşkı kaldırınız, uygarlık da kalmaz." Aşk, insanı yücelten, ona yaratıcı duygular esinleyen, onu yeryüzüne iyimser duygularla bağlayan, gönlünü yaşama sevinciyle dolduran, yeryüzündeki hayatı yeşerten bir duygudur. Gerçek şu ki, aşk olmasaydı yalnız sanat ve edebiyat değil, insanlık da olmazdı, insanlığın yüce değerler de olmazdı. İnsan aşkla katlanır, aşkla bağlanır dünyaya; aşkla sabrı ve boyun eğmeyi öğrenir. Aşk, insanlığı besleyen, onu kölelikten ve tutsaklıktan kurtaran, yeryüzünü ıssız bir gezegen olmaktan çıkaran güçlü bir duygudur.

Düşünce tarihine baktığımızda, sevgi üzerine yazılanlar ve söylenenler, çok eskilere gider. Empedokles, evrendeki dört unsurun sevgi ile bir araya gelip varlığı, nefretle ayrışıp yokluğu oluşturduğunu söyler. Platon, *Şölen* (*Symposion*) diyaloğunda aşkın ne olduğunu, insana hangi aşamalarda hangi güzellikleri kattığını, aşkla hangi içsel sürecin yaşandığını anlatır. Sokrates'in Diotima ile olan diyaloğu, sevgi hakkında söylenebilecek en ileri düşünceleri içerir. İbn Sina *Risale fil Mahiyat al Aşk*'ta sevginin tüm varlık içindeki var edici

---

[*] *Eski Yeni* Dergisi Yunus Emre Özel sayısında yayınlandı.

[1] Bu makalede kaynak olarak şu eserlerden yararlanılmıştır: (1) *Risâlât al Nushiyya ve Divan*, yayına hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, Eskişehir, 1965, (2) *Yunus Emre Divanı*, yayına hazırlayan: Faruk K. Timurtaş, Tercuman Yayınları, İstanbul, 1972. (3) Yunus Emre, Hayatı ve Bütün şiirleri, yayına hazırlayan: Mustafa Necati Bursalı, Çelik Yayınları, İstanbul, 1990. Alıntılar 3 numaralı eserden yapılmış ve sayfa numaraları metin içinde gösterilmiştir.

gücünden söz eder.[2] İbn Arabi, İbn Hazm gibi Endülüslü filozoflar da, geniş kapsamı içinde, ontolojik ve varoluşsal düzeyde aşkı anlamak ve anlatmak isterler. Yunus'ta ve Mevla'na da baştan sona aşkı terennüm ederler; bir adım daha atarak birey ve Tanrı ilişkisini de aşkla anlama çabası içine girerler. Aşkla imanı birbirinden ayırmazlar; bu şekilde imanı aşkla anlaşılır kılmaya çalışırlar. Yunus'ta aşk, salt düşünce konusu değildir; bir yaşama, inanma ve varolma konusudur. O, varlığı, hayatı ve insanı aşkla anlayan, aşkla anlamlandıran bir düşünür-şairimizdir. Aşk, onda bir varolma biçimidir. Belki bu nedenle "ışksuz insan hayvan olur" der bir şiirinde; bu şekilde insanın aşkla insan olması gerektiğine işaret eder. Buna göre aşk; eti, kanı ve kemiği insana çeviren bir simya işlemi gibidir.

1. Aşk ve Güzellik

Yunus Emre, şiirlerinde hem "aşk", hem de "sevgi" sözcülerini kullanır. Hatta "ışk sevgisü" diye bir ifade bile geçer. (178) Ama sevgi yerine genellikle "aşk" (*ışk*) kelimesini kullanmayı tercih eder. "Aşk" sözcüğünün geçmediği, doğrudan bu kavramla ilgili olmayan şiiri yok gibidir. Her şiiri, şu ya da bu şekilde aşkı terennüm eder, sevgi dolayımında ortaya çıkar. O, "aşk kitabını okuyan", "aşk kitabından okuyan" bir şairdir. Sevgi anlaşılmadan Yunus anlaşılmaz, ama Yunus anlaşılmadan da sevgi anlaşılmaz. Onun bir şair olarak sevgi ile ilişkisini en iyi kuran mısralardan biri şu şekildedir: "*Ben gelmedüm da'vi-y-içün benim işim sevi-y-içün / Dostlar evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm.*" (164) Bu şekilde yeryüzündeki konumunu da, varoluşunun temel gayesini de açıklamış olur. Kendi şairliğini de, şairliğinin anlamını da aynı duyguyla açıklar; şiirlerini aşkın esini ve terennümü olarak görünür: *Çün ışkın kitabını okudum tahsil itdüm / Ne hacet kim karayı ağ üstüne yazaram.*" (156) O, aşk temasıyla bir düşünce konusu olarak ilgilenmez, bir varoluş konusu olarak ilgilenir. Aşk, düşünüldüğünde değil, ancak yaşanıldığında insana kendi dünyasını açan, varlığı kendi rengine boyayan bir duygudur. Bu nedenle *"Diliyle ışk diyenler bilmezler ışk neydüğini"* (39) sözü, aşkın gerçek yerinin söz değil gönülde, dışta değil içte olduğunu gösterir. Kişi onu yüreğinde hissettiğinde, yaşantısına aktardığında aşkın dünyasına girmeye, aşkın rengine boyanmaya da başlar. Aşka kendi dünyasını açan kişiye aşk da kendi dünyasını açar. Bu yönüyle aşk bir sırdır, bir yoldur, bizzat yaşanması ve keşfedilmesi gereken bir süreçtir. Yunus Emre onu terbiyenin, arınmanın, olgunlaşmanın, yücelmenin, insan olmanın yöntemi olarak görür.[3]

Peki, öyleyse sevgi ya da aşk denilen bu sır nedir? Güzellikle aralarında nasıl bir ilişki vardır? Her sevgi, bir güzelliğin sevgisi midir, yoksa sevginin güzellik dışında başka bir kaynağı da var mıdır? Hemen söylemekte yarar var ki, sevgi güzellikten doğar, bir güzellşk karşısında ve bir güzellikten dolayı sevgidir. Ona sahip olunsa da ondan uzak kalınsa da sevgi güzelliğin tetiklediği bir duygudur. Güzel olmadan sevgi düşünülemez. Uzakta da olsa yakında da, her sevginin güzellikle bağı vardır. Sevgi güzelliğe duyulan doğal eğilimin ve güzellikteki doğal çekimin ifadesidir. Bu nedenle insanın doğasında vardır. Yunus bu durumu, "*Işksuz adem dünyada bellü bilün ki yokdur / Her biri bir nesneye sevgüsi var aşıkdur"* diye açıklar. Yunus aşksız yüreği taşa benzetirken (94), aşksız insanla hayvan arasında bir benzeşim oluştururken, insani hassasiyetlerin yitirilmesi veya geliştirilememesi durumuna da işaret eder.

Yunus'un şiirlerinde sevgi, aşk ve güzellik kavramları birlikte geçer. Güzellik, sevginin vatanıdır, yurdudur. Her güzelliğin insanda uyandırdığı bir duygu vardır. Bu duygu sevgidir. Dünya güzellikleri dünyaya ilişkin sevgiyi, manevi güzellikler manevi sevgiyi oluştururlar.

---

[2] Yunus Emre'ye göre de, aşk, varlığın her zerresine yayılmıştır. Varlık aşkın eseridir. Şöyle der: *"Yir gök tolu bu ışk durur"* (158).

[3] Aşk, her zaman seven ve sevilen bağını gerekli kılar. Yunus da, aşkın sevgiden geldiğini, oradan kaynaklandığını, bu nedenle sevginin merkezi bir konumda olduğunu vurgular: *"Hiç kimsene kendünden halden hale gelmedi / Cümlemüzün halini ma'şuk ider mukarrer"* der. (53).

Ama son aşamada, bütün güzelliklerin kendisinden çıktığı ana güzellik, bütün iyiliklerin kendinden çıktığı temel iyilik, bütün sevgileri ve güzellikleri kuşatır, kendi bütünlüğü içinde toplar. Bazı bilinçler bu bütüncül güzelliği algılayabilir, bazıları da ona ulaşamazlar; onları bir birlik içinde değil, bir çiçeğin ya da insanın güzelliği anlamında parça parça görürler. Oysa bütün sevgiler, Tanrısal güzellikte kaynağını bulur, bütün güzellikler bu temel güzellikle temellenir. "Yaratandan ötürü yaratılanın sevilmesi" ifadesi de güzelliklerin aynı bütüncül ve kuşatıcı sevgi ile sevilmesine işaret eder. Birlik duygusu, hem sevgide hem de güzellikte temel özelliktir. Bütün güzelliklere bir güzellik, bütün sevgilere bir sevgi olarak bakmak, sevgi ve güzelliği anlamada gerekli bir hususudur. Zira bütün güzellikler o bütüncül güzelliğin içinde ifade buldukça değer kazanır, gerçek konumuna kavuşur, o bütüncül sevgide durulandıkça sevginin yüceliğine ve hikmetine erişir.

Yunus'un sevgi anlayışında dünya güzelliklerine ilişkin bir algısı da vardır; şiirlerinde dünya güzelliklerinin etkileyiciliğine işaret eder. Dünyayı bir gelinin güzelliğine benzettir. Süslü bir varoluş evrenidir dünya. Bu sevgi ve güzellik çeşitliliğinde, insnın hemen ilk aşamada karşılaştığı güzellik dünya güzelliğidir. Yunusun şiirlerinde dünya güzellikleri, zaman zaman canlı ve renkli bir anlatımla dile gelir. Dünya bir gelin gibi rengârenk süslü ve güzeldir: *"Bu dünya bir gelündür yeşil kırmızı donanmış / Kişi yeni geline bakubanı doyamaz."* (114). Dünyaya ait her güzellik, "ışk eri"nin gönlünde bir dalgalanma oluşturur. Dünya sevgisi, dünyasal güzelliklere olan eğilimi ifade eder. Her güzelliğin, güzelliği oranında bir çekim gücü vardır. Güzellik demek cazibe demektir. Onu açıklayabilecek en güzel kelime, "cazibe"dir. Aşk, en açık ifadesiyle güzelliğin cazibesine kapılmaktır. Burada yalnız güzelliklerdeki cazibeden değil, aynı zamanda gönlün ona hazırlıklı oluşundan da söz etmek gerekir. Bazı gönüllerde cazibeye kapılma eğilimi daha fazla, bazılarında ise daha azdır. Bazılarını dünyasal güzellikler, bazılarını ise manevi güzellikler daha fazla etkiler. Sevgide, güzelliğin etkileme gücü kadar, gönlün etkilenme eğilimi, Fuzuli'nin deyişi ile etkilenmeye olan "istidat" öne çıkar.

Yunus her bir defasında esas olarak bu çeşitliliğin gerisindeki temel ilkeye, ana güzelliğe işaret eder. (69) Dünyasal güzellikleri hep kendi fanilikleri ve geçicilikleri içinde anar. Zira dünyaya ilişkin her şey gibi, bu dünyanın güzellikleri de oluş ve bozuluş (*kevn ü fesat*) içindedir. Platon'un deyişi ile birine göre güzel olan bir başkasına göre çirkin görünebilir. Aynı şekilde bugün güzel olan yarın çirkinleşebilir. Bu dünyanın güzellikleri, göreli güzelliklerdir. Yunus Emre'nin şiirlerinde öne çıkardığı konu, göreli güzelliklere kapılıp kalmak değil, onları yaşayıp geçmektir. Bu aşamada tutulup kalan kişi, kendi içindeki sevgi ve güzellik yolunda yürümüş sayılmaz. Dünyasal güzellikler, hiçbir zaman kendi içlerinde bir "amaç" olarak görülmemeli, gönlün nihai sığınağı haline getirilmemelidirler. Eğer amaç haline getirilirlerse, bu büyük bir yanılgı ve hayal kırıklığı olacaktır. Şöyle der Yunus: *"Dünyaya gönül viren son-ucı pişman olusar / Dünya benim didükleri hep ana düşman olısar."* (86).

2. Aşkın Kılavuzluğu

Yunus, kimi şiirlerinde aşkın insan ve varlık açısından değerini vurgular. Şöyle der*: "Işidün iy yârenler kıymetlü nesnedür ışk / Değmelere bitinmez hürmetlü nesnedür ışk / Tağa düşer kül eyler gönüllere yol eyler / Sultaları kul eyler hikmetlü nesnedür ışk."* (130) Bu güçlü duygu, bir defada olup birmiş bir yaşantı değil, her an kendini tazeleyen, kendini tazelerken hayatı da tazeleyen, dünyayı da tazeleyen bir varoluş halidir. O, insanın dünyaya bakışında her an kendini hissettirir. Yunus, *"Her dem yüzüm süre duram her dem ayum yeni toğar / Her dem bayram durur bana yayum kışum yeniğ bahar"* der. (90) Belirli bir süreyi, belirli bir dönemi değil, hayatın tümünü kapsar. Hatta dünya hayatının da ötesine geçer, ezeli ve ebedi bir nitelik kazanır. Buradan hareketle şu söylenebilir: İlk önce aşk vardı, sonra yine aşk olacak. Zira Yunus aşkı ezeli ve ebedi bir durum olarak kavrama eğilimi gösterir; sevginin

bu aşkın yönüne şu şekilde işaret eder. *"Kimde var ki bir zerre ışk Çalab varlığı andadur."* (96). Varlık, aşkla açıklanır, aşkla yorumlanır. Aşkın açıkladığı ve anlaşılabilir hale getirdiği bir varlık, anlamlı ve güzel bir varlıktır.

Güzellik, gücü nispetinde insanın ruhuna ve gönlüne tesir eder. "Işk eri", güzelliğin ruhuna ve gönlüne tesir ettiği kişidir. (37) Onda güzelliği algılayabilme ve sürdürebilme "istidadı" vardır; güzelliğe kör, sağır ve dilsiz değildir. "Işk eri" sözü, Platon'u anımsatır. Onun, "sevginin kılavuzluğuna giren genç…" diye başlayan cümlesi, Yunus'un "ışk eri" sözüyle benzeşir. Yunus da sevginin kılavuzluğunu sık sık dile getirir*: "Canum ben andan bunda ezeli aşık geldüm / Işkı kılavuz tutup ol yola düşüp geldüm."*(159,161) Aşk kılavuzdur, dünya yolunda. Bunu hakikat denizinde gemi olup yüzmeye benzetir: *"Kendü bilişiyle kişi hiç irişe mi menzile"* der. (221) Sevginin kılavuzluğuna giren kişi, güzelliklerin eksenine de girmiş olur. Yunus'ta, tıpkı kendisinden önceki ve sonraki bazı şair ve yazarlarda olduğu gibi sevgi ve güzelliğin çeşitli yüzleri vardır; "göreli güzellik", "dış güzellik", "suret güzelliği" ya da "mana güzelliği" gibi. Bu güzellikler, insan varlığında, ömrün çeşitli dönemlerinde kendi sevgilerini de oluşturlar. "Suret sevgisi" duyusallık özelliği ile dünyaya bağlılığın öne çıktığı gençlik döneminde etkili olur ve gönlü güzelliğin tesirine açık hale getirir. İlerleyen yaşlarda "mana güzelliği" etkili olmaya başlar. Aşk eri, aşkı yaşayan, onun tesirini kendi ruhunda duyan kişi olarak güzelliğin eksenine girmiş ve ona "pervane" kesilmiş olur. Aşk, insanı başka hiçbir duygunun geliştiremeyeceği kadar geliştiren bir güçtür. Onun çok azı bile, insana insanüstü bir deneyim yaşatmaya yeter; *"Bin Hamzaca kuvvet vermiş kadir Çalap ışk erine."* (37) mısraı aşkın insana kazandırdığı güçlü duyguya işaret eder.

3. Aşkın Türleri

Varlık alanı, temel bir ilkede kaynağını bulmasına karşın, bir çeşitlenme ve çoğalma alanıdır. Burada farklı güzellikler vardır. Farklı güzellikler farklı sevgileri doğurur. Yunus, "*Çalabın dünyasında yüzbin dürlü sevgü var"* derken sevgi ve güzelliklerdeki bu çeşitliliğe işaret eder. Bu nedenle sevgi çoğul bir karakterle ortaya çıkar; ama yine de şu söylenebilir: her sevgiyi harekete geçiren bir "muharrik", bir "hareket ettirici neden" vardır; o da güzelliktir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde "suret sevgisi" ve "mana sevgisi" olmak üzere iki tür sevgiden söz edilebilir. (131, 134) Onun "suret sevgisi" dediği durum, Platon'un "göreli güzellik" (*pros ti kalo*) kavramına denk gelir. Bu güzelliği anlattığı şiirlerden en önemlisi "*Kerem it bir beri bak nikabı yüzünden bırak / Ayın on dördi misin balk urur yüzünde yanak"* mısraı ile başlayan şiirdir. (128). Bu şiir ileri derecede bir suret sevgisini yine ileri derecede bir güzellikle anlatır. Yunus, göreli güzellik ve bu sevgiden kaynaklanan sevgiyi şöyle dile getirir: *"Bu çağ-ıla sakal biter görenün gülregi dutar / Güzeller katında biter sev-sevüye düşdi gönül.*" (146) Bu dönem "göreli güzellik" duygusunun etkin hale geldiği, gönlün güzele eğilim duyma potansiyelinin etkin hale geldiği bir dönemdir. Bu eğilimle kendisini sevginin kılavuzluğuna bırakır. Bu aşamada, tek tek bütün yüzlerde ışıyan bir ve aynı güzelliğin eseri olduğunu anlar. Göreli güzellik son aşamada ilahi güzelliğin seyredildiği bir "tecellîgâh" haline gelir. Yunus bu duyguyu şu şekilde dile getirir: *"Yunus hak tecellîsin senün yüzünde gördü / Çâre yok ayrılmaya çün sende göründi hak.*" (129) Bu sevgi biçimi giderek mana güzelliğine doğru gelişir: Suret güzelliği ya da göreli güzellik, kişiyi sevgi yoluna koyan, onun daha üst güzelliklere doğru gelişimini sağlayan hareket ettirici güç konumundadır.

Yunus Emre, âşık olmakla derine inme, dıştan mana boyutuna geçme, öze ulaşma arasında ilgi görür. Aşık olmayan kişi, derinleşemez, içe ulaşamaz, mana evine giremez. Şöyle der: "*Ma'ni evine talduk vucûdı seyran kılduk / İki cihan seyrini cümle vücudda bulduk*." (131) Bir başka şiirinde *"suret nakışı nendür senin"* diyerek insandaki zâhiri güzelliklere olan bağlılığı ve tutsaklığı yadsır. Aslında burada yansınan şey, suret güzelliğinin kendisi değil, ona bağlanıp kalma, ona tutsak olma, bu şekilde aşk sürecini bitirme, benliği

sonsuzlaşma yolundan alıkoyma durumudur. Ruhun özgürlüğünü yitirmesi, olgunlaşma sürecini de yitirmesi anlamına gelir. Şöyle der: *"Işk eri aç gözüni yir yüzine kılgıl nazar / Gör bu latif çiçekleri bezenüp uş geldi geçer."* (57) Dünyanın güzellikleri, "zevk" özelliği ile değil, fanilik özelliği ile öne çıkar. Bu güzellikler vardır, etkileyicidir; ancak fanilik özellikleri ile vardır. Aşk eri, mana eri olarak, dış güzelliklerden iç güzelliklere doğru yol bulur. Aşk yolunda ilerledikçe, suret güzelliklerinin etkisinden kurtulur. Suret aşamasından mana aşamasına geçen kişilerin tutumları, dünyaya bakışları değişir. Dünyaya ilişkin gam kasafet yüreğinden gider.

Mana sevgisi korkuların yenildiği, sevginin tüm korkulara üstün geldiği bir yaşama biçimine işaret eder. *Korkudan kurtuldum ahi / Korkduğum ile yar oldum"* der Yunus. (141-142). Mana âleminde tanınacak şey sonsuzluktur, ölümsüzlüktür. Ama bundan önce, dünyada yaşanabilecek en ileri özgürlük seviyesini yaşar. Zira bu aşamada dünyanın bağlayıcı ilgilerinden kurtulur, ruhunu dünyasal güzelliklerden bağımsızlaştırır. Onları küçümsemez, ama onlara bağlanıp kalmayı küçümser. Sonluluğu ve sonsuzluğu, ölümü ve gerçek yaşamı tanır. Suret âleminde fanilik, mana âleminde ise bakilik özelliği. Ten fani, can bakidir: *"Ölür ise ten ölür canlar ölesi değil"* der. (143) Fanilik aşk teması ile ele alınabilecek önemli bir temadır. Zira aşk mana âlemine yönelmek anlamında suretten, yani fanilik alanından bakilik, ebedilik dünyasına yönelmedir. Bu anlamda aşk her iki dünyayı da tanımaktır.

4. Aşkın Erdemleri

Aşkın olgunlaştıran gücü, erdemi, dinlerin erdeminden, kemalinden farklı değildir. Aşk bütün iyiliklerin anasıdır. Yunus aşkı, insan varoluşunda çok temel bir noktaya yerleştirir. O, insan olma sanatının yoludur, yöntemidir. Öyle ki, aşksız insanın hayvan olacağını söyler (148). Böyle bir kişinin idrak gücü zayıftır, ruhun etkinliği yok gibidir, neredeyse tümüyle bedensel dürtülerin yönlendirmesi altındadır. *"Işk eteğin tutmak gerek âkıbet zeval olmaya / Işıtan okuyan bir elif kimseden suâl olmaya"* (42) diyen Yunus'a göre, aşk, en ileri kemal derecesidir. Aşkla benliğini olgunlaştıran kişi, insanlık idesinin kendisinde cisimleştiği bir kişi olarak, insan olmanın anlamını da kişiliğinde cisimleştirir. Aşkın kemali, güzelliği onda tecelli eder. Bu bir tanıklıkla gerçekleşen bir durumdur. Tanıklık, Tanrı'nın tecellilerine, cemal sıfatına şahit olmaktır. Bu nedenle âşık, Tanrı'nın cemal sıfatının tecellisine en ileri derecede şahit olan kişidir. Kendisinde "âşıklık istidadı" olan kişi, aşkın kemâlâtına, erdemine aday bir kişidir.

Kuşkusuz aşkın en büyük erdemi özgüleştirici bir yaşantı oluşudur. Özgürleşmenin etkileri, kişinin iç âlemi başta olmak üzere pek çok alanda görülebilir. Sözgelimi, onun yadsıyıcı bir güç olması, özgür bir güç olmasıdır. Sevgi aynı zamanda bir yadsımayı da beraberinde getirir. Bir aşamayı geçen kişi, daha önceki aşamaları değersiz görür. Böyle bir yadsıma Yunus Emre'nin sevgi anlayışında da vardır. O şunu söyler: *"Vuslat eri olan kişi gerek varlıktan el yuya."* (68) Zira suret sevgisinden kurtulmadıkça mana güzelliğine erişemez; fedakârlık yapmadıkça sevgiliye kavuşulmaz. Bu durum Kierkagaard'un dilinde şu şekilde ifade bulur: "Bıçağı çeken İshak'a-İsmail'e kavuşur; hem de ebedi olarak, bir daha ayrılmamak üzere." Yunus da şöyle der: *"Eğer ışka irdün ise can ü gönül virdün ise / Dostu ayan gördün ise bu varlığı bırak nedür"* (68) Aşk en üst düzeyde bir olgunluğa kavuşmaktır, bu nedenle insanın değerini küçülten her türlü yaşantıdan uzak olur. O, en üst düzeyde arınıştır, yüreğin saflaşmasıdır. *"Canlar canını buldum bu canum yağma olsun / Assı ziyandan geçdüm dükkanum yağma olsun / ... Yunus ne hoş demişsin bal u şeker yemişsin / Ballar balını buldum kovanum yağma olsun"* (186) derken de, en üst düzeyde bir sevgi ve güzellik anlayışına işaret eder. Bu aşamanın Platon'daki karşılığı "mutlak güzellik" (*auto to kalon*)'tir. Mutlak güzellik aşaması, kendisinden önceki göreli güzellikleri tümüyle gölgede bırakır. Bu noktada "feda edilebilirlik" (*fidi*) özelliği ile öne çıkarlar ve ancak onları feda edenler daha üstün bir güzellik değerine kavuşabilirler. (43) Gönül arındıkça hırstan,

tamahtan, dünya düşkünlüğünden özgürleşir, kötülükten özgürleşir; gönül aynasını kapatarak ilahi hikmetin oraya yansımasını önleyen ilgi ve bağlılıklardan özgürleşir. Dünya karşısında özgürleşir, dünyaya karşı özgürleşir. Bu özgürleşme gönlün arınmasıdır. Özgürleşemeyen kişinin gönlü arınmış sayılmaz.

Gönül hem Yunus'ta hem de diğer şairlerimizde kültür iklimimizi dokuyan önemli kavramlardan biridir. Orayı "Beytullah" olarak görürler. Yunus şöyle der: *"Gönül mü yiğ Kâ'be mi yiğ eyit bana aklı iren / Gönül yiğ durur zire kim gönüldedür dost turağı."* (243) Bu yönüyle gönül insandaki aşkın özünü de temsil eder, ondaki aşkınlaşma potansiyelini de ortaya koyar. Yunus şöyle der: *Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil / Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil* (154). Gönül aşkın ocağıdır. Aşıklık bir yaşama tutumudur. Onun içinde "gönül yıkmak" yoktur. Bir gönle girmek, bir gönül yapmak en önemli erdemlerden biridir. Gönül yıkan kişi, iki cihan bedbahtıdır, zira orası Tanrı'nın nazargâhıdır. Yunus bu durumu, *"Gönül Çalab'un tahtı gönüle Çalab bakdı / İki cihan bedbahtı kim gönül yıkar-ise"* diye dile getirir. (206) Gönlün arınması, aşkın merhalelerindendir. Onu arındıran kişi Tanrı'nın esinlerine açık hale gelir. Gönül aynasını temizleyen kişi, ebedi hakikatleri orada görür. Âşıklık, gönlün arınması, paklanmasıdır. *"Işı da'visi kılan kişi hiç anmaya hırs u hevâ /... anmayısar dünyâ ahret."* (38) Dünya sevgisinde gönlün arınması değil, hırsla, tamahla, arzu ve istekle dolması söz konusudur. Yunus, bu sevgiyi alt düzeyde bir sevgi olarak görür. Sevginin üst düzeyi, hırsı, tamahı, dünyaya ilişkin tutkuları kendi tanımı dışında bırakır. Mana sevgisinde dünyaya düşkünlük yoktur. Zira dünyaya düşkünlük, kişiyi, ruh, beden ve düşünce olarak dünyaya bağımlı hale getirir; onun yücelmesine, yükselmesine, kendini özgürleştirmesine engel olur. *"Her kim izzetten geçmedi aşıklık bühtandur ana"* diyen Yunus, aşkın yadsıyıcı özelliğine dikkat çeker (39). Aşk derdi gönlün temizlenmesinde bir yöntemdir; o yakarak temizler. Aşk yanarak temizlenmenin, yanarak olgunlaşmanın adıdır. Yunus bu olgunlaşma durumunu "pişmek" olarak niteler. (206). Ona atfedilen "hamdım, piştim yandım" sözü de insanın sevginin içsel sürecinde yaşadığı öznel deneyimi ifade eder. Hamlıktan pişmeye ve olgunlaşmaya kadar geniş bir varoluş alanına yayılan aşk, insan olmanın da sanatı gibi görünür.

İnsanın özgürleştiği noktalardan bir diğeri de korku ve kaygı halidir. Yunus'ta aşk, ölümü bile güzelleştiren bir duygu olarak ifade bulur. Zira aşk, insanı sonsuzlaştıran, onu fanilikten, korku ve kaygı durumundan kurtaran bir duygudur. Aşk, bu dünyada, hatta ölümden sonra bile bireye hayat vermeye devam eder. Bir şiirinde şöyle söyler: *"Ko ölüm endişesin âşık ölmez bakıdür / Ölüm âşıkun nesi çün nûr-ı ilâhîdür"* (67). Bir başka şiirinde "*Hakkı buldum korkudan kurtuldum"* der (157). Hakk, kaygıları giderir, korkuları umuda çevirir. Bunun insanın kendini bilmesi, bu şekilde Tanrı'yı bilmesi ile de ilişkisini kurar Yunus: kendini bilem Tanrı'yı bilir, Tanrı'yı bilen ise korkudan kurtulur.[4] *"Nitekim ben beni bildüm bu oldı kim Hakk'ı buldum / Korkum anı buluncadı korkudan kurtuldum ahi."* (246) Suret âleminden iç âleme geçen kişi dünyanın faniliğini ve sonsuzluğu tanır. Fanilikten dolayı kaygı duymamayı öğrenir. Bundan sonra korku ve kaygılarından temizlenir, arınır. Dolayısıyla insanın kaygı duyduğu birçok şey dünyaya ilişkindir. "Suret alanı"ndan "içsel

[4] Tanrı'yı bilmenin, bir konuyu, bir kavramı bilmek gibi düşünülmemesi gerekir. Tanrı'yı bilmek, her defasında onu bilememenin, anlayamamanın, kavrayamamanın bilgisini de içerir. Mevlana'nın sözüyle söylersek, her bilgi onun zatını biraz daha örter, bilenle bilinen arasına bir perde daha çeker. Burada söz manayı karşılamaz. (Bkz. Mevlana, *Mesnevi II*, çev. Veled İzbudak, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 231, *Mesnevi III*, s. 14). "Mevlana, filozofun kendisini düşünceyle öldürdüğünü söylerken de aynı bilgisel tutuma işaret eder. (*Mesnevi VI*, s. 187). Tanrı kanıtlanamayan ve bir bilgi nesnesi haline getirilemeyendir. Tanrı'yı bilmek, Yunus emrede, bilgisel değil, sevgisel bir tutumdur; korku yoluyla değil, sevgi yoluyla yol aramaktır. Kendini bilmekle Tanrı'yı bilmek arasındaki sonluyu sonsuzlaştıran sevgi bağı, ilk önce Augustinus'un eserlerinde kurulur. O, kişinin kendini bilmesini (*memoria sui*), Tanrı'yı bilmesinin *(memoria Dei*) bir yolu olarak görür. Bu yol, sevgi ile yürünen bir yoldur. (Bkz. Augustine, *The Works of Aurelius Augustine, VII,* ed. Marcus Dode, Edinburgh,1872, s. 222, 241).

alan"a geçerken kaygılarından da uzaklaşır. Ölüm, âşık için bir son değil, aksine sevgiliye kavuşma, özlenen güzelliğe ulaşma halidir. Ayrılığı ve hasreti bitiren bir durumdur. Aşk, ezeli ve ebedi birleştiren bir açıdır. Çünkü dünya hayatı can kuşunun bir müddet konakladığı bir kafes gibidir. Yol devam eder, aşk da devam eder. Bu dünyaya gelmeden âşık olan ruh, âşıklığını bu dünyadan sonra da sürdürür. Bu durumda o dünya ile sınırlı olmayan bir hali ifade eder. *"Ezeli biliş idik birliğe yitiş idik / Biz bir uçar kuş idik vücuda can bucağıdır"* der (67). Yunus, bu şekilde, aşkın sonsuzlaştıran gücünde en ileri derecede değinen şairlerimizden biri olarak kendini gösterir. Platon'da aşk bu şekilde algılanmaz. Yalnız bu dünyadaki bir yaşantı, bir varoluş hali olarak algılanır. Yunus'ta sonluyu ve sonsuzu birleştirecek denli kuşatıcı bir hal olarak ortaya çıkar.

5. Aşkın Kapsayıcılığı Durumu

Yunus'un algılayış biçimine göre, aşk "küllî" bir izah tarzıdır. Bu bütüncül yaklaşımın içine dinler de girer, onlar da aşkın bir cüzüdür. Aşkın kendisi, tün dinleri kapsayan bir din, tüm kitapları kapsayan bir kitaptır. *"Din ü millet sorar-isen âşıklara din ne hacet / Âşık kişi haram olur haram bilmez din diyanet"* (51). O aşk ki, dört kitabın manasını da içermektedir. Dört kitabın hikmeti aşkın hikmetinin içinde yer alır. *"Dört kitabın manisin okudum tahsil itdüm / Işka gelicek gördüm bir uzun hece-y-imiş"* (221). der Yunus. Bir başka şiirinde, *"Bu cümle âlem sevdüği şu din ile iman durur / Işksuz gerekmez vallahi şol diniyle imanı"* der (263). Bu ifadeler Yunus Emre'nin dinsel duyguyu küçümsediği anlamına gelmez, aksine Tanrı'nın din ve kitap vasıtasıyla insanla kurduğu iletişimin bir sevgi ilişkisi olduğu fikrini öne çıkarır. Böylece aşkın genişliğine, kuşatıcılığına ve enginliğine de göndermede bulunur. Buna göre dört kitabın manası aşkın içindedir. Bu demektir ki, onlar aşk ile okunabilir, aşk ile anlaşılabilir. Aşk, onları okuyup anlamada ortaya çıkan bir tutumdur. Aşksız okunan bir kitap okunmuş sayılmaz, aşksız yaşanan bir hayat eksik kalmış demektir. Kim ki aşkın dışında dinden ve kitaptan bir mana çıkarmaya çalışırsa, yanılır, yanlış bir yola girere. Dört kitabın özünü şerh edecek bilgi ve hikmet aşkta bulunur.

Yunus'un sözünü ettiği "aşk" üst düzeyde bir sevgidir; bu nedenle diğer sevgileri de içerir. Ancak bir şartla: Onlara kendi damgasını da vurur, kendi rengine de boyar. Aşkın kapsayıcılığına bir başka örnek, sahip olduğu yüce-değerdir. Aşk bütün dünyaya değen bir değerdir; ama sadece bu dünyaya değil, öte dünyaya da: "gerçek aşık olan kişi anmayısar dünya ahret" der Yunus (38). Aşkın kapsayıcı değeri şu mısrada ortaya çıkar: *"Ben seni sevdüğüm içün eğer baha dirler ise / İki cihan mülkin virem dahı bahası yetmeye."*(40) Aşk tamamlayıcı bir öğedir. Tüm hayat baştan sona aşkla tamamlanmadıkça bir bütünlüğe, bir derinliğe ve anlama kavuşmaz. İnsana ve hayata yüce derini kazandıran aşktır. En ileri erdemler bile aşksız eksik ve kusurlu olur. Bu durum Yunus'un dilinde şu şekilde ifade bulur: "*Miskin Yunus zehr-i katil ışk elinde tiryak olur/ Ilm ü amel zühd ü taat bes ışksuz helal olmaya."* (42)

Sonuç

Aşk, bir sonsuzluk sıçraması, bir sonsuzluk hareketidir. Bu sıçramayı gerçekleştiren kişi, faniliği de aşar, daha sonlu içindeyken sonsuzluğun esenliğini de duymaya başlar. Dünya güzellikleri onun için bağlayıcı bir amaç-değer ifade etmez. Ona göre tüm hayat baştan sona sevgi ile anlamlandırılmadıkça, insanın bütün eylemleri sevgiye dayandırılmadıkça, gerçek amacına kavuşmuş sayılmaz; yaşamak giderek bir zahmete ve tutsaklığa dönüşür. Denebilir ki, insan sadece sevgi eyleminde sınanmak , sevgi yolunda olgunlaşmak için bu dünyadadır. İnsan olmanın olanakları, ancak sevgi yolunda ortaya çıkar; insan olmanın yüce olasılıkları ancak sevgi ile etkin hale gelir. Sevgi kendisi ile yaşanandır, bir yaşama kılavuzudur, bir yaşama gücüdür, bir yaşama ilkesidir. Sevgi hayatın kriteridir: sevgili hayat, sevgisiz hayat. Sevgi sayesinde insan hissedebilir hayatın derinliğini, güzelliğini. Yunus, aşkın dini inanışlar

karşısında da kapsayıcı bir konumda olması gerektiğini söyler, aşksız imanın eksikliği üzerinde durur.

Anadolunun manevi iklimini yoğuran iki bilgede, Yunus'ta ve Mevlana'da, sevgi konusu öne çıkar. Onlar için aşk, kendisinden başka her şeyin kendisiyle açıklanabileceği bir ana ilke durumundadır. O olmazsa varlık bir kaos içine girer, açıklanamaz hale gelir. Onlar hayatı aşkla açıklamaya çalışan kişilerdir. Hayatı aşkla açıklamak demek, hayata dair her şeyin aşkla açıklanması demektir. Başta birey Tanrı ilişkisi olmak üzere, insan insan ve insan evren ilişkisi bu temel varoluş hali üzerinden kurulmaya çalışılır. Bu şekilde varlığın, insanın ve hayatın daha açık, daha derin bir anlam-bağı kurulur. Buna göre insanlık özü ancak aşk içinde ortaya çıkıp gelişebilir. Bütün dinlerin ve felsefelerin ana hedefi konumunda olan erdemli-olgun insan (*insan-ı kâmil*) ideali, aşk içinde gerçekleşebilir. Yunus sevgi felsefesiyle, olgun insanı amaçlar. Aşk, ona göre insanı arıtan, işleyen ve yücelten bir süreçtir. İnsan aşk içinde arılaşır, aşk içinde durulur, aşk içinde saflaşır, aşk içinde insan haline gelir Aşk, insanın kendini taşıyabileceği en ileri olgunluk derecesidir.